Ольга Коваленко
(м. Чернігів)

МЕЦЕНАТ І БЛАГОДІЙНИК Г.О. МИЛОРАДОВИЧ У КРАЄЗНАВЧОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Заможний поміщик, відомий громадський діяч та історик Григорій Олександрович Милорадович (1839–1905) належав до плеяди філантропів, благодійників і меценатів, які значною мірою прислужилися розвиткові освіти, науки та культури. Як зазначають фахівці, за своєю природою благодійність є різновидом інноваційної діяльності, що випереджає соціальні стандарти, які панують у практиці держави, а часом і в суспільній свідомості. У другій половині XIX – на початку XX ст. благодійність набула форми престижної соціальної поведінки, стала невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, що поступово формувалося в Російській імперії. Сучасні дослідники мають достатньо підстав стверджувати, що країна у цей час справді переживала «золотий вік» доброчинності[1].

Починаючи з останньої третини XIX ст. доброчинність у Російській імперії активно поширювалась і на сферу культури. Такій діяльності, як наголошує О. Донік, більше пасує термін «меценатство». Загалом, на його думку, «меценатську діяльність вирізняє яскраво виражена суспільна спрямованість, що проявляється в заснуванні окремими особами на свої кошти суспільно корисних культурних установ, у пожертвуванні музеям власних колекцій, у відкритті широкого доступу до приватних зібрань, … у фінансуванні спорудження храмів тощо»[2].

---

[1] *Дмитрієнко М., Ясь О.* Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 42; *Донік О.М.* Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 169; *Соколов А.Р.* Российская благотворительность в XVIII – XIX веках (к вопросу о периодизации и понятийном апарате) // Отечественная история. – 2003. – № 6. – С. 153, 155.

[2] *Донік О.М.* Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 172.

Важливу складову меценатської діяльності Г.Милорадовича становили заходи, спрямовані на вивчення та збереження історико-культурної спадщини Чернігівщини, ремонт та реставрацію церковних споруд, що являли собою пам'ятки архітектури. У 1883 р. він виявив і оприлюднив у часопису «Черниговские епархиальные известия» лист губернатора Чернігівського намісництва А.Милорадовича до Г.Потьомкіна від 10 липня 1783 р., в якому ішлося про історичну долю чернігівського Спасо-Преображенського собору. На вимогу можновладця, який у травні того ж таки 1783 р. відвідав Чернігів і звернув увагу на занедбаний стан цієї святині, А.Милорадович додав до листа «снятой с соборной здешней древней церкви Спаса план и описание времени начала построения, докончения и по разорении возобновления её, взятое от здешнего архиерея»[3]. Г.Милорадович опублікував певний текст цієї історіографічної памятки, впорядкованої, вочевидь, священиком Спасо-Преображенського собору І.Левицьким за дорученням чернігівського єпископа Єрофея Малицького.

У 1889–1890 рр. у Чернігові вийшов двома виданнями ілюстрований науково-популярний нарис Г.Милорадовича «Описание черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисоглебского», упорядкований на підставі доробку чернігівського архієпископа Філарета (Гумілевського). Цей видавничий проект переслідував, передусім, благодійницькі цілі. Не випадково на обкладинці книги зазначалося: «Пожертвования на реставрацию соборов высылаются в Чернигов, на имя соборного старосты». Крім того, Г. Милорадович зауважив, що «в скором времени начнется полная реставрация Преображенского собора, на средства, собираемые от лиц, которым дорога свято-отечественная старина»[4]. До цих «лиц»

---

[3] *Милорадович Г.А.* Письмо Черниговского наместничества губернатора генерал-поручика Андрея Степановича Милорадовича к князю Г.А.Потемкину-Таврическому с приложением описания Спасо-Преображенского собора // «Прибавление к «Черниговским епархиальным известиям». – 1883. – № 1. – С. 11–14.

[4] *Милорадович Г.А.* Описание черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисоглебского с видом соборов. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1889. – С. 11.

належав і сам автор – навесні 1889 р. він пожертвував 100 крб на «обновление Черниговского кафедрального собора». Слід зазначити, що «соборным старостой» натоді був чернігівський губернатор О.Анастасьєв, який із властивою йому енергією заходився довкола реставрації Спасо-Преображенського і Борисоглібського соборів. Як зауважив у своїх спогадах чернігівський міський голова В.Хижняков, «немедленно разными способами стали собираться пожертвования на реставрацию и переделку храмов … Полиция по всей губернии, получив от губернатора подписные листы, усердствовала во всю. Сумма сборов … в короткое время достигла солидного размера около 100 тыс. руб.»[5]. Влітку-восени 1891 р. у Спасо-Преображенському соборі на пожертви, зібрані губернатором О.Анастасьєвим, були проведені масштабні ремонтно-реставраційні роботи: «подновлена живопись на стенах и сводах, позолочены купола и к старинной стильной колокольне пристроена каменная иконная лавка»[6]. Не дивно, що у 1893 р. чернігівський єпископ Сергій запропонував Г.Милорадовичу – натоді губернському предводителю дворянства – обійняти престижну громадську посаду церковного старости кафедрального Спасо-Преображенського собору, розраховуючи, очевидно, на подальші пожертви з його боку. Згідно з тогочасним законодавством, це питання належало до компетенції міської думи, яка мала розглянути подання єпископа на своєму засіданні. Але внаслідок втручання амбітної дружини губернатора М.Веселкіна, яка конфліктувала з родиною Милорадовичів, кандидатура Г.Милорадовича була забалотована. У цій ситуації він звернувся з листом до обер-прокурора Синода К.Победоносцева, сподіваючись, що той призначить його церковним старостою всупереч рішенню міської думи[7].

---

[5] *Хижняков В.М.* Воспоминания земского деятеля. – СПб.: Издательство «Огни», 1916. – С. 93.

[6] *Добровольский П.* Архив Черниговского кафедрального собора // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. II. – С. 51–58; *Хижняков В.М.* Воспоминания земского деятеля. – СПб.: Издательство «Огни», 1916. – С. 93–94.

[7] Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАН України. – Ф. XIII. – Спр. 3142. – Арк. 1 зв.

«Назначение … меня соборным старостою, – запевняв він свого адресата, – помимо моих личных жертв кроме пользы ничего принести не может»[8]. Проте К.Победоносцев не став втручатись у цю делікатну ситуацію, і старостою кафедрального собору «по предложению соборного причта» дума в жовтні 1893 р. обрала міського голову О. Ханенка[9].

У 1896 р. Г.Милорадович отримав «Благословение» Синоду за пожертви на будівництво дзвіниці при Троїцькій церкві[10], у 1901 р. – на ремонт і облаштування Покровської та Преображенської церков у Любечі[11]. Наступного 1902 р. за допомогу любецькій Аннинській церкві Синод відзначив його дружину графиню О.Милорадович[12]. У 1893 р. на честь святкування 900-річчя Чернігівської єпархії коштом дворянства губернії був виготовлений пам'ятний жетон, примірники якого розіслали усім достойникам Російської імперії. Спеціальний золотий жетон, виготовлений з цієї нагоди з ініціативи Г.Милорадовича, було піднесено імператору Олександру III[13].

Г.Милорадович дбав про збереження пам'яток стародавнього Любеча – «фамільного гнізда» чернігівської гілки своєї родини. Ще його мати С.Милорадович у 1870 р. впорядкувала автентичну печеру св. Антонія і прилеглу до неї територію, а в 1894 р. до цієї справи долучився і сам Г.Милорадович. Зрештою у цьому затишному куточку Любеча було облаштовано меморіал на честь св. Антонія Печерського: «Над входом пещеры в каменной стене вставлен образ пр. Антония Печерского во весь рост в

---

[8] Там само. – Арк. 2–2 зв.

[9] *Хижняков В.М.* Воспоминания земского деятеля. – СПб.: Издательство «Огни», 1916. – С. 176–180.

[10] Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В.Тарновського. – Ал – 73.

[11] Там само. – Ал –75.

[12] Там само. – Ал –76.

[13] *Опанасенко В.* Благодійні справи Чернігівського дворянства // Сіверянський літопис. – 2000. – № 4. – С. 139–141.

металлической вызолоченной ризе; сама же пещера выложена камнем, и перед входом в нее образована площадка, бока которой убраны роскошными цветами. Напротив пещеры, немного ниже площадки, находится Антониевский колодезь, окруженный каменными столбами, поддерживающими над колодезем массивный купол, увенчанный сверху золоченым крестом»[14]. З ініціативи родини Милорадовичів у 1874 р. було започатковано «крестные ходы из всех церквей к этой пещере, … водосвящение, молебен и служба пр. Антонию», текст якої 1885 р. за благословінням Синоду підготував О.Ковалевський, а видав Г.Милорадович[15].

Меценатська діяльність Г.Милорадовича поширювалась і на провідний краєзнавчий осередок регіону – Чернігівську губернську архівну комісію, яку він очолював протягом 1896–1901 і 1903–1904 рр. Г.Милорадович безоплатно виділив у своєму чернігівському будинку квартиру першому правителю справ (ученому секретарю) комісії П.Тиханову і надав у розпорядження членів комісії свою бібліотеку. Він систематично поповнював музей та книгозбірню комісії, власним коштом виготовив необхідні для розміщення експонатів вітрини[16]. Серед подарованих Г.Милорадовичем пам'яток були археологічні старожитності, зокрема глиняний горщик давньоруського часу, виявлений у печері св. Антонія в Любечі, старовинна алебарда,

---

[14] Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 162. – 17 июля. – Часть неофициальная. – С. 2; Докладніше див.: *Коваленко О.О.* Преподобний Антоній Печерський у науковій спадщині та комеморативних практиках Григорія Милорадовича // Афонское наследие: Научный альманах. – К.; Чернигов, 2016. – Вып. 3– 4. – С. 310–315.

[15] *Милорадович Г.А.* Любеч и крестный ход к пещере Пр. Антония Печерского. – Чернигов: Губернская типография, 1875. – 5 с.

[16] Каталог Музея Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1902. – С. IV; Каталог Черниговского соединенного исторического музея городского и ученой архивной комиссии в память 1000 – летия летописного существования г. Чернигова. – Чернигов, 1915. – С. 13, 27, 84.

козацький пояс[17]. Значний інтерес становили передані Г.Милорадовичем до музею олійні та гравіровані портрети В.Дуніна-Борковського, В.Кочубея, М.Милорадовича[18]. На особливу увагу заслуговував автентичний портрет Ф.Палій з онуками[19]. За сприяння Г.Милорадовича з Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря до музею було також доставлено портрет дружини новгород-сіверського сотника Є.Жоравко з дітьми[20]. Від Г.Милорадовича до музею Чернігівської губернської архівної комісії надійшли також ікона Любецької Божої Матері, «несколько предметов ценной мебели», низка грамот на дворянство кінця XVIII ст., кілька пам'ятних жетонів, комплект журналу «Русский вестник», багатотомне видання «Историко-юридических материалов, извлеченных из актовых книг Витебской и Могилевской губерний»[21], рукопис-

---

[17] Каталог Музея Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1902. – С. 1; Каталог Черниговского соединенного исторического музея городского и ученой архивной комиссии в память 1000 – летия летописного существования г. Чернигова. – Чернигов, 1915. – С. III.

[18] *Добровольский П.М.* Описание Исторического музея Черниговской губернской ученой архивной комиссии. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1905. – Часть вторая. Исторический отдел; быт военный и домашний. – С. 98–100, 103, 105–106, 113.

[19] Каталог Черниговского соединенного исторического музея городского и ученой архивной комиссии в память 1000 – летия летописного существования г. Чернигова. – Чернигов, 1915. – С. 22.

[20] Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, б/г. – Вып. 2. – С. 80–81.

[21] Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1914. – Вып. 1; 2-е изд. – Отд. I. – С. 38; Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. I. – С. 4, 17; *Добровольский П.* Описание Исторического музея Черниговской губернской ученой архивной комиссии. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1904. – Часть первая. Церковные древности и предметы христианского культа. – С. 42.

ний збірник документів під назвою «Материалы для истории Малороссии в XVIII веке»[22] та інші пам'ятки і книги. Крім того, на пропозицію Г.Милорадовича Чернігівська губернська архівна комісія у 1902 р. видала його коштом окремою книгою синодик Любецького Антоніївського монастиря, що містив унікальні відомості з середньовічної історії Чернігово-Сіверщини[23].

Г.Милорадович також підтримував стосунки й обмінювався пам'ятками з іншими збирачами старожитностей, зокрема з В.Тарновським-молодшим. Звичайно, він не міг обминути славнозвісну Качанівку, яку М.Костомаров влучно назвав «вирієм, куди зліталось різне українське вчене, художнє та письменне птаство»[24]. Г.Милорадович залишив свій автограф у так званому «Качанівському альбомі», що містить понад 600 записів, які належали відвідувачам маєтку В.Тарновського[25]. У каталозі бібліотеки останнього, впорядкованому в 1900 р. Б. та М.Грінченками, згадується низка книг, подарованих Г.Милорадовичем: «Местечко Любеч» (1859), «Указание биографических сведений о замечательных людях Малороссии» (1859), «О роде дворян Полуботок» (1870), «Любеч – родина преподобного Антония Печерского» (1873), «Любецкий архив графа Милорадовича» (1898)[26]. Крім того, він подарував В.Тарновському справжню

---

[22] Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В.Тарновського. – Ал – 506. – Спр. 8.

[23] Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1914. – Вып. 1; 2-е изд. – Отд. I. – С. 162; Синодик Любецкого Антониевского монастыря [факсимиле]. – Чернигов, 1902. – 4; 80; 3 арк.

[24] *Папета С.* Доля Качанівського Едему // Хроніка – 2000. – К., 1996. – Вип. 16. – С. 133.

[25] Качанівка: Альбом автографів / [упорядник *С. Половнікова*]. – К.: Темпора, 2010. – С. 35, 158, 160.

[26] Каталог печатных книг Музея украинских древностей В.В.Тарновского. Составленный в 1901 году *М.Н. и Б.Д.Гринченко* // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Чернігів, 2018. – Вип. 19. – Частина I. – С. 223, 235–236.

реліквію – автентичний портрет П.Полуботка, який зберігався в маєтку Милорадовичів у Любечі[27]. Публікація цієї «парсуни» П.Полуботка у грудневому номері «Киевской старины» за 1890 р., здавалося, мала б покласти край плутанині довкола портретів П.Полуботка і його батька Л.Полуботка, але, на жаль, вона триває й досі[28].

На початку 80-х рр. XIX ст. Г.Милорадович долучився до зініційованого В.Тарновським видавничого проекту, що мав на меті познайомити загал з портретами видатних історичних діячів козацької доби. У 1883 р. побачив світ перший і, на жаль, єдиний випуск праці «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах», яку упорядкували професори В.Антонович і В.Бец. Переважну більшість репродукованих портретів становили памятки із зібрання В.Тарновського, але до книги увійшли й чотири рідкісні графічні зображення Б.Хмельницького з колекції Г.Милорадовича. Як зазначив у передмові В.Бец, «эти гравюры мы получили от графа Милорадовича благодаря просвещённому его сочуствию нашему изданию»[29].

Г.Милорадович також узяв безпосередню участь у вирішенні питання про подальшу долю зібрання українських старожитностей В.Тарновського, яке він у 1896 р. заповів Чернігівському губернському земству. Як відомо, після цього розгорнулася ціла епопея, пов'язана з прийняттям і облаштуванням цієї щедрої пожертви, що тривала кілька років, причому у вир дискусій та подій було втягнуто багатьох учених, громадських діячів і можновладців. Свою позицію з цього питання чітко окреслив і

---

[27] Каталог Музея украинских древностей В.В.Тарновского / [составил *Б.Д.Гринченко*] – Чернигов: Типография Губернского земства, 1900. – Т. II. – С. 65.

[28] *Коваленко О.Б.* Павло Полуботок – політик і людина. – Чернігів: Сіверянський літопис, 1996. – С. 23–24.

[29] Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах. Составители профессора Императорского университета Св. Владимира *В.Б.Антонович* и *В.А.Бец* по коллекции Василия Васильевича Тарновского. – К., 1883. – С. III.

голова щойно створеної Чернігівської губернської архівної комісії Г.Милорадович: «Собрание г. Тарновского известно ученому миру как одно из редких по заключающимся в нем предметам и имеет громадное значение при изучении древностей и вообще старины Малороссийского края, посему приобретение его было бы в высшей степени желательно»[30]. Смерть В.Тарновського, що сталася в червні 1899 р., змусила Чернігівське губернське земство прискорити остаточне вирішення питання про перевезення і облаштування його зібрання в Чернігові. Показово, що у своєму заповіті В.Тарновський одним з трьох душоприказників обрав саме Г.Милорадовича[31]. І хоча виконати свій обов'язок з об'єктивних причин Г.Милорадович не зміг, він постійно тримав ситуацію довкола Музею українських старожитностей у полі зору і навіть запропонував тимчасово розмістити зібрання В.Тарновського у своєму чернігівському будинку, але губернське земство на цю пропозицію не пристало[32]. Більше того, тверезо оцінюючи можливості й перспективи створеного в 1896 р. Історико-археологічного музею Чернігівської губернської архівної комісії, Г.Милорадович на початку 1900 р. порушив питання про доцільність його приєднання до Музею українських старожитностей[33], але його ініціатива випередила свій час і не знайшла необхідної підтримки.

Сформульована Г. Милорадовичем думка про доцільність об'єднання чернігівських музеїв поступово здобула чимало прихильників і, врешті-решт, була матеріалізована на початку 20-х рр. XX ст., коли усі музейні установи міста (натоді їх нараховувалося вже п'ять!) увійшли до складу єдиного Чернігівського державного музею на правах його структурних підрозділів.

---

[30] Державний архів Чернігівської області. – Ф. 140. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 13–13 зв.

[31] Там само. – Арк. 116–116 зв.

[32] Там само. – Арк. 189, 190–190 зв., 268–268 зв.; Отдел рукописей Российской национальной библиотеки. – Ф. 777. – Спр. 733. – Арк. 27.

[33] Отдел рукописей Российской национальной библиотеки. – Ф. 777. – Спр. 733. – Арк. 1 зв. – 2.

Г.Милорадович-меценат дбайливо зберігав фамільні реліквії, прагнув увічнити пам'ять про своїх далеких предків. З особливим пієтетом дослідник ставився до одного з них – чернігівського полковника і наказного гетьмана Лівобережної України П.Полуботка. Г.Милорадович дбайливо доглядав розташовану на території його садиби в Любечі кам'яницю П.Полуботка – унікальну пам'ятку цивільної архітектури початку XVIII ст.[34] Як відомо, духовні й світські можновладці зазвичай знаходили свій останній притулок у найбільш шанованих стародавніх храмах та монастирях, і родина Полуботків не становила у цьому відношенні винятку. Відтак, Г.Милорадович встановив в Успенському соборі Чернігівського Єлецького монастиря мармурові меморіальні дошки на честь батька і бабусі П.Полуботка – Леонтія Артемовича і Фотимії Прокопівни, а у Спасо-Преображенському соборі – на честь його першої дружини Євфимії Василівни, племінниці гетьмана Лівобережної України І.Самойловича[33]. На жаль, у грудні 1921 р. на підставі циркуляру чернігівської губчека їх було демонтовано і знищено, оскільки, мовляв, «мраморные или другие доски, надписи на стенах и на богослужебных предметах, произведенные в целях увековечивания памяти каких бы то ни было лиц, принадлежащих к членам низвергнутой династии и ее приспешников» ображають «революционное чувство трудящихся»[36]. Цікаво, що у жовтні 1978 р. під час земляних робіт на подвірї Єлецького монастиря поблизу Успенського собору було випадково виявлено фамільний склеп Полуботків. На

---

[34] *Коваленко О.О.* Садибно-парковий комплекс родини Милорадовичів у Любечі // Палацово-паркові комплекси України: охорона, збереження та використання: Науковий збірник. – К., 2016. – С. 223.

[35] *Милорадович А.Г.* Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб.: Губернская типография, 1901. – Т. II. – С. 311– 312 окремої пагінації.

[36] Радянська влада та православна церква на Чернігівщині у 1919 – 1930 рр.: Збірник документів і матеріалів / [відп. ред. *Р.Б.Воробей*; упорядники *А.В.Морозова, Н.М.Полетун*]. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – С. 30.

одній з напівзотлілих домовин зберігся срібний хрест, напис на якому засвідчив, що в ній спочивав прах Л.Полуботка[37].

Г.Милорадович був відомим бібліофілом, причому значну частину його книгозбірні, що складалася з понад 16 тис. томів, становили видання з історії та українознавства[38]. Познайомившись з його бібліотекою, чернігівський міський голова В.Хижняков зауважив, що «такому дорогому книгохранилищу не следует оставаться непроизводительно частным достоянием, и что хорошо бы пожертвовать его городу»[39]. Незабаром навесні 1881 р. він отримав лист, в якому Г.Милорадович запропонував «пожертвовать городу свою фамильную библиотеку с тем, чтобы для нее было устроено достаточное и приличное помещение» і висунув цілком логічну вимогу щодо присвоєння книгозбірні його імені[40]. На черговому засіданні міської думи В.Хижняков повідомив, що «половину расходов на устройство этого помещения граф, как видно из его письма, готов принять на себя. Библиотека Милорадовича … представляет такую высокую ценность и так богата по содержанию, что Думе следует воспользоваться таким предложением и сделать с своей стороны для этого затрату»[41]. В.Хижняков також зазначив, що і члени правління Чернігівської громадської

---

[37] *Тимошенко В.І., Ватау Н.В.* Знахідки з поховання Леонтія Полуботка // Архітектурні та археологічні старожитності Чернігівщини. – Чернігів, 1992. – С. 117–119; Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній»: 50 років діяльності. – Чернігів: Десна Поліграф, 2017. – С. 174, 179–180.

[38] *Коваленко О.О.* Книга в житті та діяльності Г.О.Милорадовича // Краєзнавча діяльність бібліотек Чернігівщини: Збірник матеріалів обласної науково-практичної конференції. – Чернігів, 2016. – С. 89–94.

[39] *Хижняков В.М.* Воспоминания земского деятеля. – СПб.: Издательство «Огни», 1916. – С. 106.

[40] Там само.

[41] Свод постановлений Черниговской городской думы от 1871 – 1883 г. / [составлено на основании постановления думы городским головою *В.М.Хижняковым*]. – Чернигов: Губернская типография, 1883. – С. 1108.

бібліотеки «выразили желание, чтобы для упрочения существования этой библиотеки, она была передана городу». Відтак народилась ідея, яка згодом так обурила Г.Милорадовича, – прийняти обидві пропозиції, набути у такий спосіб «совершенно даром массу книг и, при самых небольших затратах с своей стороны» виявитись «обладателем и распорядителем весьма полезного учреждения, ежегодное содержание которого тоже потребует ничтожных средств»[42].

Водночас міська управа досить оперативно опрацювала проект приміщення для бібліотеки й кошторис будівельних робіт. Йшлося про спорудження кам'яного двоповерхового будинка «в 24 арш. длины и 15 ширины». Передбачалось, що на нижньому поверсі має розміститись читальний зал, «где могут быть помещены шкапы с газетами, текущими и недавними периодическими изданиями и вообще с более употребительными книгами». Натомість на другому поверсі були заплановані «две обширных залы для помещения всех прочих книг и для занятий желающих пользоваться ими». Крім того, у будинку мали бути облаштовані «квартира для лица, которому будет поручено заведывание библиотекой» та кімната для сторожа[43].

Однак цілком несподівано ця пропозиція викликала неоднозначне ставлення з боку частини гласних міської думи. Так, Г.Ходот зазначив, що «прежде всего нужно узнать, стоит ли предлагаемая библиотека, чтобы для ее помещения делать значительную затрату. Может быть, она состоит из книг устаревших или чисто научных, и потому представляющих для жителей нашего города мало значения». Він також наполягав на тому, що перш ніж асигнувати кошти на спорудження будинку для бібліотеки, необхідно з нею як слід ознайомитись. Інший гласний, Д.Бурневський «выразил желание узнать, для чего собственно

---

[42] Свод постановлений Черниговской городской думы от 1871 – 1883 г. / [составлено на основании постановления думы городским головою *В.М.Хижняковым*]. – Чернигов: Губернская типография, 1883. – – С. 1109.

[43] Там само. – С. 1109.

понадобилась городу эта библиотека»[44]. Участь у дебатах узяв і авторитетний громадський діяч гласний О.Тищинський, який заявив, що бібліотека Г.Милорадовича являє собою «весьма обширное и ценное книгохранилище, которое собиралось отцом и дедом графа. В ней, кроме массы весьма редких исторических сочинений, есть собрания всех классиков, а также и позднейшие периодические издания». Як член правління Чернігівської громадської бібліотеки, він пообіцяв передати місту близько 500 крб. пожертв, зібраних на спорудження будинку для цього закладу, який збагатився «значительным количеством разных книг и журналов и посещается ежедневно большим числом читающей публики, несмотря на взимаемую за чтение плату»[45]. Однак В.Хижнякову й О.Тищинському так і не вдалося переконати загал гласних, і дума ухвалила «соломонове» рішення: «Принять дар гр. Милорадовича, выразив ему от города глубокую признательность. Вопрос же о помещении для библиотеки оставить открытым, до ознакомления с ее характером и составом»[46]. Така постановка питання аж ніяк не влаштовувала Г.Милорадовича, що недвозначно засвідчив його лист до редакції журналу «Российская библиография», написаний влітку 1881 р. Підтвердивши свій намір передати власну бібліотеку місту, Г.Милорадович водночас зазначив: «Что же касается до соединения даримой мною библиотеки с имеющейся в Чернигове общественной библиотекой, то об этом и речи не было, так как общественная библиотека это есть просто библиотека частная, читальня, в которой за маленькую ежегодную плату книги, большею частью романы и журналы, берутся на дом». «Я же намерен, – розвинув свою думку Г.Милорадович, – учредить Публичную библиотеку, в которой книги будут читаться в самом здании

---

[44] Свод постановлений Черниговской городской думы от 1871 – 1883 г. / [составлено на основании постановления думы городским головою *В.М.Хижняковым*]. – Чернигов: Губернская типография, 1883. – – С. 1109–1110.

[45] Там само. – С. 1109–1110.

[46] Там само. – С. 1110.

и на дом не будут выдаваемы, а равно и платы никакой за чтение не будет полагаться»[47]. Зрештою питання зайшло у глухий кут, і на своєму засіданні в грудні 1881 р. Чернігівська міська дума, посилаючись на брак коштів, відхилила пропозицію своєї ж управи «о постройке дома для библиотеки графа Милорадовича»[48], що фактично означало й відмову від його дару. Таким чином, внаслідок недолугої позиції більшості гласних міської думи Чернігів втратив унікальну можливість одержати справжню публічну наукову бібліотеку, брак якої і надалі негативно позначався на розвитку краєзнавчих студій. Відтак закид на адресу Г.Милорадовича у спогадах В.Хижнякова («граф прожил после этого больше двадцати лет, но не надумался исполнить свое прекрасное намерение»[49]) слід вважати щонайменше некоректним. Після встановлення радянської влади книгозбірня натоді вже покійного Г.Милорадовича була розпорошена між різними установами, і тільки незначна її частина на сьогодні зберігається у Чернігівському обласному історичному музеї імені В.Тарновського.

Меценатська і краєзнавча діяльність Г.Милорадовича, як і його сучасників В.Тарновського, Г.Галагана, Б.Ханенка та інших представників дворянської верстви, сприяла збереженню надбань вітчизняної та зарубіжної культури, а створені ними музеї та бібліотеки за їхнього життя або після смерті стали загальним надбанням.

---

[47] Отдел рукописей Российской национальной библиотеки. – Ф. 168. – Спр. 55. – Арк. 1– 1 зв.

[48] Свод постановлений Черниговской городской думы от 1871 – 1883 г. / [составлено на основании постановления думы городским головою *В.М.Хижняковым*]. – Чернигов: Губернская типография, 1883. – С. 1145.

[49] *Хижняков В.М.* Воспоминания земского деятеля. – СПб.: Издательство «Огни», 1916. – С. 106.